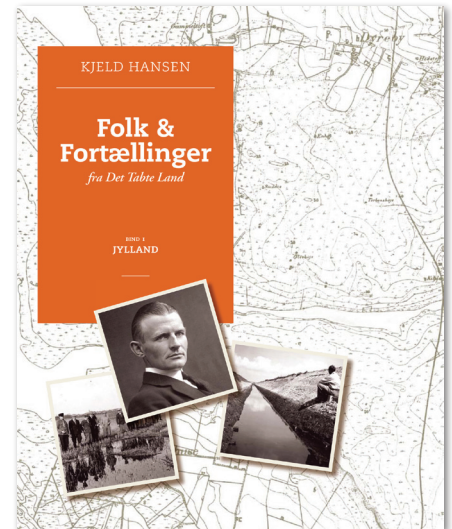

Lodsejerne med jord i den tidligere afvandede sø har rejst en mindesten med teksten "Slivsø – tørlagt 1958. Genskabt 2001. Tak for lån". I al stilfærdighed udtrykker denne tekst, at man lokalt har accepteret at give "det lånte" tilbage til naturen. Foto: Mogens L. Lindeved

Folk & Fortællinger fra Det Tabte Land. Bind 1: Jylland. Forlaget Bæredygtighed, december 2011. 832 sider. 499 kr.

Folk og fortællinger – om afvanding og landvinding i det danske landskab

“Historien bør ikke skrives som en hyldest til de afdøde, men som inspiration for de levende til at skabe en lysere fremtid”
– fra bogens kolofon

Folk & Fortællinger fra Det Tabte Land” er journalist og forfatter Kjeld Hansens kæmpeværk om, hvordan landvindingsarbejdet siden 1700-tallet og afvandingen af danske søer øgede landbrugsarealet helt frem til midten af sidste århundrede.

Det var en epoke i dansk landskabsforvaltning, der med to landbrugsreformer – udflytningen, opmålingen og opdyrkingen i 1700-1800-tallet, og udstykningsperioden fra 1900-tallet og frem til 1960 – forandrede det danske landskab. Begge reformperioder var præget af politisk fokus på at effektivisere og øge landbrugs-

produktionen som det primære formål med arealanvendelsen uden for byerne.

I det nu udgivne første bind gennemgår Kjeld Hansen alle tørlagte søer med et vandareal på over 10 hektar og alle inddæmninger fra de sidste 400 år. Desuden præsenteres de genskabte eller helt nyskabte søer, som er kommet til de sidste 40 år i Jylland. Næste bind vil med samme stramme udvælgelsesmetode gennemgå gennemførte landvindings- og afvandingsprojekter på Fyn, Sjælland og øerne.

Kjeld Hansen har udført omfattende og mangeårig research for at kunne skrive

disse bøger. Der er anvendt arkiver fra Statens Landvindingsudvalg, Hedeselskabet, fredningskendelser, lokalhistoriske tidsskrifter samt datamateriale fra Dansk Ornitologisk Forening. Forfatteren har besøgt alle lokaliteterne og samlet kort og billeder, gamle og nye og andet udvalgt tilgængeligt materiale.

GÅ PÅ OPDAGELSE I BOG OG LANDSKAB

Med et lækkert layout og en flot indbinding er der skabt et værk, der fortjener status som kanon om dansk landskabshistorie. Det er et værk, som inviterer til at gå på opdagelse i selve bogen, fordi den

Grynderup Sø i Skive Kommune – før (til venstre) og efter etablering (til højre). Søen er genskabt i efteråret 2011 og mere end 500 ha er blevet omlagt i jordfordelingerne. Landinspektørfirmaet Geopartner var i tæt samarbejde med Naturstøttekontoret og Naturstyrelsen og foretog en række matrikulære ændringer i lokalområdet, herunder matrikulær berigtigelse af jordfordelingen. Det var et dyrt projekt på grund af høje jordpriser. Nu hvor jordpriserne er faldet – og efter alt at dømme vil falde mere – bliver naturgenopretningen sikkert nemmere. På samme måde som først i 1980'erne vil det blive nemmere at få "puljejord" i jordfordelingssagerne. Før-foto: Kjeld Hansen og efter-foto Geopartner.

er godt skrevet. Der er stof til mange timers altopslugende læsning, særlig fordi man overalt i bogen mærker et engagement og en ildhu i beskrivelserne af de lokale områder og fortællingerne om deres forandring.

Men værket inviterer også til at gå på opdagelse i landskabet og ved selvsyn betragte forandringerne. Der opfordres til selv at tage ud og se såvel skaderne og ødelæggelserne som mulighederne. For bogen rummer også et positivt budskab om, at der ved gennemtænkt indsats kan skabes "en lysere fremtid" for den presede natur i det danske landskab gennem naturgenopretning og -forbedring.

I bogen gennemgår Kjeld Hansen 183 eksempler i Jylland, hvor vandet forsvandt fra landskabet. Med dagens øjne kan man se, at mange af projekterne – måske alle – ikke burde have været gennemført. Generelt forsvandt meget af det vand i landskabet, som er afgørende for de lokale landskabers værdi som biotoper og dermed for biodiversitet. Men mange projekter førte ikke til landbrugsjorder, der kunne dyrkes rentabelt.

Der er fokus på de folk, der var involveret i de lokale landskabers forandringer. Der er fortællinger om konflikter, om lodsejere – store og små – om vandet og livsbetingelserne for den vilde flora og fauna, som forsvandt ud af landskabet. Der fortælles om magtkampe og in-

triger, om det mægtige Landbrugsministerium og om den rolle som Statens Landvindingslag og Hedeselskabet har haft.

Der vil givetvis være mange af de lokale medvirkende i fortællingerne, der ser anderledes på forløbet. Med andre værdier og perspektiver husker de anderledes, end der fortælles her. Sådan er det altid med virkeligheden. Men det ændrer ikke ved styrken i dette værk, som i kraft af en stram metode og struktur i de enkelte beretninger om folk i landskaberne kommer gennem alle 183 eksempler, og når rundt i denne kolossale landskabshistorie.

SET Gennem LANDINSPEKTØRBRILLER

Når vi betragter disse fortællinger om landskabsforandringer gennem "landinspektørbriller" er det jo velkendte processer. Landinspektørernes bidrag til denne udvikling har været at "skubbe ejendomsgrænser på plads" for at hele denne landvinding og afvanding kunne finde sted. Ud af natur, der i en vis forstand var samfundseje, blev der skabt "ren" individuel ejet (landbrugs-)ejendom. Denne transformation og intensivering af landskabsudnyttelsen var politisk ønsket og økonomisk subsidieret af staten.

Ejendomsændringerne og de matrikulære processer, der muliggjorde denne intensiverede afvanding af landskabet,

er landinspektørfagets historiske kernekompetence. I ganske få fortællinger optræder da også landinspektørfirmaer som meget aktive parter i afvandingsprojekternes fremme, men der er også nævnt eksempler på landinspektører, som fagligt foreslog mindre og anderledes løsninger. Flere af dem kom til kort overfor Hedeselskabets ofte større og mere gennemgribende projekter.

Generelt rummer fortællingernes metode dog ikke en omtale af det bidrag som landinspektørerne leverede i hele denne udvikling. Det er måske meget godt i en tid, hvor det samfundsmæssige syn på disse landvindings- og afvandingsprojekter har ændret sig. Men de matrikulære ændringer var en integreret del af det "kulturtekniske arbejde" som fjernelsen af vandet i landskabet blev benævnt.

I dag landvindes ikke til landbrug på bekostning af naturværdier og yderligere afvanding af vådområder er også helt stoppet. Perspektivet er et ganske andet. Siden slutningen af 1980'erne er der politisk blevet sat ind med naturforvaltning og -genopretning. Her kommer landinspektørfagets kernekompetence også i spil.

DEN LYSERE FREMTID

I bogens tre oversigter – Nordjylland, Midtjylland og Sydjylland – over de 183

fortællinger er alle nævnt med deres stednavn. 38 af disse stednavne er fortællinger om, hvordan en sø er naturgenoprettet og ført tilbage til en tilstand, der svarer til situationen før landvindingen eller afvandingen. 14 af fortællingerne er nyetablerede søer i forbindelse med enten Vandmiljøplan II-projekter i vandløb eller ved særlige forhold som inddæmning uden afvanding.

Fortællingerne om disse 52 gen- eller nyetablerede søer fra de sidste 40 år kan læses som bidrag til den "lyser fremtid". Metoden til at sikre gennemførelsen af disse projekter har været den samme – ejendomsudformning – som ved afvandingsprojekterne. Metoden er "land redistribution" – at omfordele ejerskab og bringe de lokale ejerforhold, rettigheder og restriktioner samt ejendomsgrænser på plads så det passede til den planlægningsmæssigt ønskede udvikling og anvendelse af areal og naturressourcer i det lokale område. Nu har formålet bare været miljøforbedring, naturgenopretning og søetablering.

Jordfordeling har i mange tilfælde været med til at gen- eller nyetablere disse søer - 37 ud af 52 projekter ifølge mine notater. I de resterende 15 projekter har projektjorden været i offentligt eje eller haft eneejere uden interesse for erstatningsjord.

Kjeld Hansen nævner i nogle af sagerne, at jordfordeling har været anvendt og særlig meget omtale har jordfordelingerne i Vildsted Sø fået, fordi der er udgivet en bog herom. Men i enkelte projekter nævner Kjeld Hansen slet ikke, at der har været anvendt jordfordeling til at "løse den gordiske knude" og skabe grundlaget for lodsejernes frivillige medvirken til søens etablering.

PERSPEKTIVET

Sigtet med Kjeld Hansens bog er at fortælle de mange historier om vandet, som forsvandt fra landskabet og den omfattende skade, der skete på naturen. Værket kommer rettidigt. Der er politisk fokus på emnet i almindelighed og der er mange særlig interesserede aktører. Udgivelsen rummer et opråb om at mere natur bør tilbage til det danske landskab – og at det kan lade sig gøre ved også at

inddrage de gode eksempler fra praksis – den lyse fremtid.

Bogen argumenterer ikke selvstændigt og offensivt for, at metoderne fra de 52 "gode fortællinger" bør bruges bredere i den danske landskabsforvaltning, når naturen skal have mere plads. Men ved min læsning af bogen blev det klart, at Kjeld Hansens imponerende materiale i dette bind 1 bliver en stærk dokumentation af, at jordfordeling som metode kan

anvendes, når der ønskes mere natur.

Det er muligt i virkelighedens verden at skabe plads til mere natur, hvis man har det rigtige værktøj, en klar beslutning, de rigtige planlæggere og møder dem, der bor i og lever af landskabet i den øjenhøjde som jordfordelingsmetoden tilsiger. ◀◀

På www.dettabteland.dk kan man følge fremdriften i projektet med de to bind.

DEN LYSERE FREMTID

52 gode eksempler i Kjeld Hansens fortællinger om etablering af søer de sidste 40 år – kommenteret af Esben Munk Sørensen om ejendomsændringerne.

Forklaring af ejendomsforhold i forbindelse med gennemførelse:

- gennemført med involvering af jordfordeling
- kun én ejer eller særlige forhold

Kursiv: Nyetablerede søer i forbindelse med Vandmiljøplan II-projekter i vandløb eller ved særlige forhold som inddæmning uden afvanding

Fed: Genetablering af søer som tidligere har været afvandet.

Nordjylland - 12 søer

- Halkær Sø
- Lille Sø
- Tofte Sø
- Sem Sø
- Legind Sø
- Gravlev Sø
- Juelstrup Sø
- Agger Tange Sø
- Sundby Sø
- Lovns Sø
- Sønder Sø
- Vildsted Sø

Midtjylland - 19 søer

- Bjerre Engsø
- Fuglsang Sø
- Geddal Enge
- Bølling Sø
- Ejstrup Sø
- Hals Sø
- Vorup Engsø
- Væth Enge
- Skjern Å-søerne
- Tim Enge
- Vest Stadil Fjord
- Brokholm Sø
- Grynderup Sø
- Spøttrup Sø
- Følle Bund
- Sønder Sø
- Rødding Sø
- Ege Engsø
- Årslev Engsø

Syddjylland - 21 søer

- Tinglev Sø
- Munke Sø
- Sneum Digesø
- Ejsbøl Sø
- Hindemade
- Eltang Vig
- Sliv Sø
- Solkær Enge
- Ødis Sø
- Hellig Sø
- Mjels Sø
- Oldenor
- Gl. Hviding Digesø
- Nørre Sø
- Saltvandssøen
- Fil Sø
- Karlsgårde Sø
- Tane Sø-Nørrekær
- Gamst Sø
- Knapperup Sø
- Kongens Kær